

УДК 930.2:94(477.54)"1939/1945":303.446.4"2014/2023"

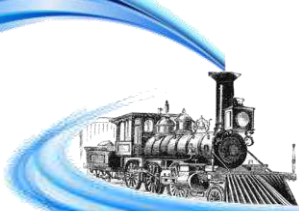
[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8\(38\)-719-730](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38)-719-730)

Вовк Ольга Ігорівна кандидат історичних наук, викладач кафедри історіографії, джерелознавства та археології, заступник директора Центру українських студій та краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків, тел.: [REDACTED], <https://orcid.org/0000-0002-1991-4385>

ХАРКІВЩИНА У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (ОГЛЯД ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ, ОПУБЛІКОВАНИХ У 2014–2023 рр.)

Анотація. У статті здійснено систематизований огляд опублікованих у 2014–2023 рр. історичних джерел, присвячених подіям Другої світової війни на Харківщині. Актуальність теми зумовлена не лише відзначенням у 2025 р. 80-річчя завершення Другої світової війни, але й необхідністю критичного осмислення історичних наративів в умовах сучасної російсько-української війни, а також значущістю регіональних студій у формуванні історичної пам'яті. Авторка виходить із позиції, що публікація нових джерел – це фундаментальна умова розвитку історичної науки, яка дає змогу не тільки уточнити уявлення про минуле, а й переосмислити його крізь призму новітніх викликів. У фокусі дослідження перебувають краєзнавчі видання, що висвітлюють різні аспекти життя регіону у період Другої світової війни: бойові дії, діяльність Руху Опору, нацистську окупаційну політику, досвід цивільного населення, національно-культурне життя, військові злочини, процес відбудови, формування історичної пам'яті. Серед них виокремлено книжкові видання, підготовлені науково-педагогічними і науковими співробітниками закладів вищої освіти, працівниками архівів, музеїв та бібліотек, краєзнавцями і представниками громадських організацій. Проаналізовано спеціально-археографічні видання, наукові монографії, науково-публіцистичні й науково-довідкові праці. У висновках підкреслено жанрове, типово-видове і тематичне розмаїття опублікованих матеріалів. Відзначено, що розглянуті джерела мають важливу евристичну й історіографічну цінність, оскільки не лише зберігають унікальні свідчення доби, а й дозволяють по-новому поглянути на локальний вимір Другої світової війни. У статті показано, як ці матеріали розширюють джерельну базу та різноаспектно деталізують картину життя в умовах воєнного часу. Робота також виконує навігаційну функцію, оскільки уможливорює орієнтацію у джерельному масиві й окреслює перспективні напрями подальших досліджень.

Ключові слова: Друга світова війна, Харків, Харківщина, нацистський окупаційний режим, жертви нацизму, історичне джерело, археографія, краєзнавство, комеморативні практики, історична пам'ять.

Vovk Olha Ihorivna Candidate of Historical Sciences, Lecturer of Department of Historiography, Source Studies, and Archaeology, Deputy Director of Academician P.T. Tronko Centre for Ukrainian Studies and Local History of V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, tel. [REDACTED], <https://orcid.org/0000-0002-1991-4385>

KHARKIV REGION IN WORLD WAR II (AN OVERVIEW OF HISTORICAL SOURCES PUBLISHED IN 2014–2023)

Abstract. The article deals with a systematic overview of historical sources published in 2014–2023, dedicated to the events of the Second World War in the Kharkiv region. The relevance of the topic is due not only to the commemoration in 2025 of the 80th anniversary of the end of the Second World War but also to the need for a critical rethinking of historical narratives in the context of the current Russian-Ukrainian war, as well as the significance of regional studies in the formation of historical memory. The author proceeds from the position that the publication of new sources is a fundamental condition for the development of historical science, which allows not only to clarify ideas about the past but also to rethink it through the prism of the latest challenges. The research focuses on local history publications that illuminate various aspects of the region's life during the Second World War: combat operations, the activities of the Resistance Movement, Nazi occupation policy, the experience of the civilian population, national and cultural life, war crimes, reconstruction processes, and the formation of historical memory. Among them, book publications prepared by scientific and pedagogical and scientific staff of higher education institutions, employees of archives, museums and libraries, local historians, and representatives of public organizations are singled out. Specifically-archeographic publications, scientific monographs, scientific and journalistic, and scientific reference works are analyzed. The conclusions emphasize the genre, typical-species, and thematic diversity of the published materials. It is noted that the reviewed sources have important heuristic and historiographical value, as they not only preserve unique testimonies of the era but also allow a new look at the local dimension of the Second World War. The article shows how these materials expand the source base and provide multi-faceted details of life in wartime conditions. The work also performs a navigational function, as it enables orientation in the source array and outlines promising directions for further research.

Keywords: World War II, Kharkiv, Kharkiv region, Nazi occupation regime, victims of Nazism, historical source, archaeography, local history, commemorative practices, historical memory.

Постановка проблеми. У 2025 р. відзначається 80-річчя закінчення Другої світової війни – наймасштабнішої і найстрашнішої в історії людства.

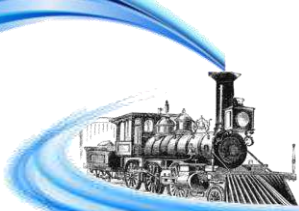
Нині, коли Україна і світ здригаються від нових жорстоких атак, а численні аналітики твердять про те, що ми є свідками початку Третьої світової, події 80-річної давнини нібито відходять на задній план. Водночас беззаперечним фактом є те, що результати Другої світової війни стали одним з визначальних чинників розвитку України на новітньому етапі її історії. А досвід переживання тієї війни багато в чому резонує з новими викликами, які постають перед сьогоднішніми українцями в умовах російсько-української війни.

Уведення до професійного обігу нових джерел є одним із базових завдань історичної науки, яке дозволяє поглибити знання, уточнити оцінки й інтерпретації суспільних процесів та явищ у ретроспективній площині. А оприядлення проведених археографічних заходів полегшує дослідникам навігацію в безмежному інформаційному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання едиційної археографії та вебархеології в контексті вивчення історії України у Другій світовій війні вже піднімалося у низці публікацій. Наприклад, О. Є. Лисенко порушив важливі питання джерельного забезпечення відповідних студій : насамперед він звернувся до проблем доступу до архівних і музейних фондів (у тому числі зарубіжних), але приділив увагу і виданню документів [1]. Д. О. Грідіна та Н. Р. Темірова проаналізували специфіку мемуарної літератури як джерела з історії України періоду Другої світової війни і стисло висвітлили історію публікації документів цієї епохи [2]. Н. В. Залеток здійснила огляд оцифрованих першоджерел з історії Другої світової війни, розміщених на вебсайтах центральних українських архівів [3].

Потрібно згадати й оглядові публікації, присвячені конкретним виданням. Наприклад, С. М. Куделко та О. М. Янкул схарактеризували історію створення та змістовне наповнення видань серії «Джерелознавчі зошити», яка з 2002 р. видається на базі кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (далі – ХНУ імені В. Н. Каразіна). Деякі археографічні видання цієї серії безпосередньо стосувалися історії Другої світової війни [4]. С. І. Посохов висвітлив процес роботи над збірником документів «Харківський університет (1941–1945 рр.) у спогадах його викладачів та вихованців», навів основні структурні та змістовні характеристики цієї книги, науковим редактором якої він виступив [5]. Відзначимо також і численні рецензії, які публікувалися на шпальтах фахових часописів [6; 7; 8 та ін.].

Попри наявність певної кількості розвідок, дотичних до заявленої теми, жодна з них не конкретизує проблематику едиційної археографії джерел, пов'язаних з Другою світовою війною, у запропонованих автором даної статті географічних межах (Харківщина) та хронологічних межах (період російсько-української війни).

Мета статті полягає у здійсненні комплексного огляду видань історичних джерел періоду Другої світової війни, що безпосередньо стосуються Харківської області і були видані від 2014 р. У дослідженні буде приділена увага тільки виданням краєзнавчого характеру. «За дужки» виносяться збірники документів і матеріалів загальноукраїнського масштабу [9; 10 та ін.], а також іноземні документальні збірники [11 та ін.], оскільки вивчення їх джерельного потенціалу для осягнення історії Харківщини у Другій світовій війні вимагає окремої уваги.

Виклад основного матеріалу. У 2014 р. було видано одразу декілька книг заявленої тематики. Так, силами музейників і краєзнавців міста Зміїв на Харківщині опубліковано спогади місцевих організаторів та учасників партизанської боротьби з нацистами. Зокрема ідеться про мемуари О. М. Савченка, який у 1941–1942 рр. керував партизанським рухом у Зміївському районі, а також кількох його бойових побратимів (В. К. Бокової-Брехунець, П. Р. Куласа, М. Р. Подкоритова та ін.). Основна частина книги (спогади О. М. Савченка) була написана ще у 1940-х рр. і тривалий час зберігалася в його родині. До видання додано фотографії із фондів Зміївського краєзнавчого музею і Музею історії Зміївського ліцею № 1 імені З. К. Слюсаренка [12].

Громадська організація «Харківський приватний музей міської садиби» випустила книгу «Широнінці: подвиг без цензури». Її авторами стали воєнний історик В. К. Вохмянин і громадський діяч А. Ф. Парамонов. Книга містить деталізовану розповідь про жорстокі бої біля села Таранівка на Харківщині, які розгорнулися 2–9 березня 1943 р. і в яких відзначився взвод гвардії лейтенанта П. М. Широніна зі складу 78-го гвардійського стрілецького полку 25-ї гвардійської стрілецької дивізії, що прийняв нерівний бій з авангардом 6-ї танкової дивізії гітлерівців. У додатках представлено низку документів із фондів російського Центрального архіву Міністерства оборони (ЦАМО РФ). Зокрема це іменні списки безповоротних утрат командно-керівного і рядового складу 78-го гвардійського стрілецького полку станом на 25 березня 1943 р.; 71-го гвардійського стрілецького полку станом на 25 березня 1943 р.; 28-го гвардійського саперного батальйону станом на 8 березня 1943 р.; 179-ї окремої танкової бригади станом на 25 березня 1943 р. Також подані спецдемографічні дані на групу гвардійців 78-го гвардійського стрілецького полку 25-ї гвардійської ордена Червоного Прапора стрілецької дивізії, представлених до звання Героя Радянського Союзу. Опубліковані і факсимільні відтворення копій подань та нагородних листів на присвоєння П. М. Широніну та П. А. Гертману звання Героя Радянського Союзу [13].

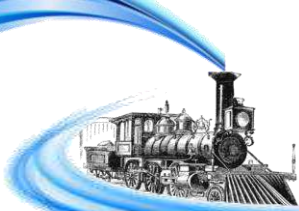
Збірник «Перший день без війни», укладений співробітниками і студентами Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» (далі – ХГУ «НУА») за загальною редакцією тодішньої ректорки вишу В. І. Астахової, містить спогади про Другу світову війну і День перемоги над

нацизмом тих, хто в дитячому віці пережив усі жахи воєнного лихоліття. Книга об'єднує 32 мемуарних тексти мешканців Харкова та Харківщини. Оприлюднені спогади фіксують не лише спогади про конкретні події воєнного часу, а й насамперед пов'язані з ними емоції, що на все життя закарбувалися у свідомості очевидців [14].

Наступного, 2015 р., в ХГУ «НУА» за загальною редакцією В. І. Астахової та К. В. Астахової вийшов збірник «Чуємо відгомін минулої війни». У ньому подані відомості про солдатів та офіцерів РСЧА, похованих на солдатському цвинтарі у Харкові по вул. Григорія Сковороди (колишня назва Пушкінська), 102 – так званому «старому військовому меморіалі». Інформація, що увійшла до книги, була зібрана членами студентського пошукового загону ХГУ «НУА». Зокрема, був опублікований список солдат і молодших офіцерів, похованих на меморіалі (фактично він являє собою базу даних з такими параметрами, як прізвище, ім'я та по-батькові загиблого; дати життя; звання; місце призову). Також книга містить біографічні відомості про тих солдатів, які вдалося відшукати у відкритих джерелах; факсимільне відтворення публікації з газети «Червона зірка» від 17 лютого 1943 р. про перше вигнання нацистів з Харкова; копії донесень про безповоротні втрати особового складу 227-го стрілецького полку 183-ї стрілецької дивізії, 375-ї стрілецької дивізії, 11-го танкового корпусу, а також про загибель окремих червоноармійців під час остаточного звільнення Харкова у серпні 1943 р. Представлені також матеріали переписки з військкоматами по місцю призову загиблих солдат і молодших офіцерів, їх родичами та односельцями [15].

У 2017 р. побачив світ науково-публіцистичний збірник «Вогненні роки: Нововодолажчина у Другій світовій війні», укладений Т. В. Кобзевою й доценткою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (ХНПУ імені Г. С. Сковороди) О. В. Дьяковою. Книга більш ніж на дві третини складається з документальних додатків. Тут опубліковано матеріали з фондів Державного архіву Харківської області (далі – ДАХО), приватного зібрання документів Т. В. Кобзевої, газетних видань часів Другої світової війни. Серед них – «Розпорядження про керування у районах, що підлягають Валківській місцевій комендатурі (Валківському, Коломацькому, Краснокутському, Богодухівському, Ново-Водолазькому)» часів нацистської окупації; спогади місцевих жителів про окупаційний режим; листи і спогади оstarбайтерів; іменні списки місцевих учасників Другої світової війни, Героїв радянського Союзу, а також партизанів і підпільників, що діяли на території краю; список населених пунктів Нововодолазького району, де були страчені гітлерівцями учасники Руху Опору; списки полеглих воїнів РСЧА, похованих на території Нововодолазького району; узагальнені відомості про встановлені злодіяння, здійснені нацистами над радянськими громадянами по Старовірівсь-

кому і Нововодолазькому районах; таблиця захоплення нацистами і звільнення радянськими військами населених пунктів Нововодолазького району; Указ від 28 серпня 1944 р. про нагородження орденами і медалями місцевих мешканців за участь у відбудові краю [16].

2018 р. ознаменувався виходом монографії чернігівської дослідниці В. А. Казимір «"Правда і добра воля переможуть. Життя та діяльність Василя Дубровського в Україні (1897–1943)"». Книга присвячена особистості історика, педагога, архівіста, музеєзнавця, краєзнавця, сходознавця. У 1920-х – 1930-х рр. його життя було пов'язане з Харковом, де він викладав у вищій школі та займався пам'яткоохоронною діяльністю. У 1933 р. В. В. Дубровський був репресований і до 1937 р. перебував у таборах, згодом працював на периферії. У 1941 р. повернувся до зайнятого нацистами Харкова, очолював місцевий осередок «Просвіти» і був професором Харківського університету, а в 1943 р. виїхав в еміграцію. До монографії додаються мемуари В. В. Дубровського, пов'язані з його перебуванням в Україні, що первісно були опубліковані у 1960-х рр. в аргентинській емігрантській газеті «Наш клич». Серед іншого мемуарист описує свій досвід перебування у Харкові у 1941–1943 рр., роботу у харківській «Просвіті» та Харківському українському громадському комітеті, співпрацю з газетою «Наша Україна», виїзд із Харкова взимку 1943 р. перед першим приходом радянських військ [17].

Привертає увагу монографія харківської дослідниці, співробітниці Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова (далі – ХНУМГ імені О. М. Бекетова) Н. П. Тріпутіної «У двобої з небуттям: комунальне господарство Харкова в роки Другої світової війни», яка вийшла друком у 2019 р. Авторка підняла малодосліджену проблему, що концептуально знаходиться на межі локальної історії, історії повсякденності та історії науки і техніки. Книга побудована на широкому джерельному матеріалі і обширно ілюстрована. Зокрема, тут вміщені факсимільні копії документів з Архіву та Музейного комплексу ХНУМГ імені О. М. Бекетова (наприклад, оголошення про організацію у звільненому від нацистів Харкові циклу лекцій-доповідей з питань відновлювального будівництва та ін.) та з ДАХО («Схема трамвайної мережі Харкова на відбудовний період», «Список підприємств і будівельних організацій, які отримують мобілізованих німців, і пункти їх розміщення» та ін.); ілюстрації та факсимільні копії публікацій з періодики воєнного часу: як радянської (газети «Радянська Україна», «Червоний прапор», «Соціалістична Харківщина», журнал «Україна» та ін.), так і випущеної в окупації (газета «Нова Україна» та ін.); репродукції живописних та графічних творів з фондів Харківського художнього музею тощо [18].

Також книга має додатки, де оприлюднено тексти цінних документів. Серед них – Постанова Раднаркому УРСР «Про заходи першої необхідності по

відбудуванню господарства та організації харчування населення міста Харкова» від 27 серпня 1943 р. (з фондів ДАХО); лист наркома держконтролю УРСР до голови Виконкому Харківської міської ради депутатів трудящих «Про відбудову житлового фонду і комунальних підприємств першої черги міста Харкова і підготовку до зими» від 21 жовтня 1943 р. (з фондів ДАХО); лист голови Держплану при Раднаркомі СРСР до секретаря Харківського обкому КП(б)У «При зриванні виконання постанов Державного комітету оборони з відновлення перших черг заводів ХЕМЗ, ХТГЗ, ХТЗ» від лютого 1944 р. (з фондів ДАХО); лист секретаря Харківського обкому КП(б)У до секретаря ЦК ВКП(б) і секретаря ЦК КП(б)У про роботи з розмінування на Харківщині від 19 квітня 1944 р. (з фондів ДАХО); «Перелік розподілу військовополонених по областях і підприємствах УРСР на підставі рішення державного комітету оборони № 8921 сс від 4 червня 1945 р.» (з фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України – ЦДАГО України); фрагмент довідки «Про стан залізничного транспорту Харківського вузла, комунального господарства, підприємств: кустарної промисловості, торгівлі, а також науково-культурних установ після звільнення Харкова від німецько-фашистських загарбників» станом на 1 вересня 1943 р. (з фондів ДАХО); «Обов'язкова постанова Виконавчого комітету Харківської міської ради депутатів трудящих № 1 від 25 серпня 1943 р.» про зобов'язання всіх керівників, службовців, робітників, інженерно-технічних працівників державних і кооперативних організацій і підприємств негайно з 27 серпня 1943 р. приступити до роботи, організувати охорону майна та провести його інвентаризацію (з фондів ДАХО); «Харківський міст через річку Харків», 1954–1959 рр. (з фондів Центрального державного науково-технічного архіву України – ЦДНТА України) тощо [18].

У 2021 р. у видавництві ХНУ імені В. Н. Каразіна вийшла друком книга «Борис Андрійович Шрамко: сторінки біографії, підсумки досліджень, спогади про вченого», присвячена життю та діяльності видатного українського науковця, засновника Харківської археологічної школи, доктора історичних наук, професора Харківського університету. Б. А. Шрамко був учасником Другої світової війни, у серпні брав участь у звільненні Харкова від нацистів і був у цих боях поранений. У книзі вперше опубліковано частину його спогадів про події воєнного часу, нагородні листи орденів і медалей, а також фотографії періоду військової служби [19].

У 2022 р. видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна в серії «Джерелознавчі зошити» випустило збірник документів і матеріалів «Початок шляху до Нюрнберга. Харківський судовий процес (15–18 грудня 1943 року)». Його упорядником, автором передмови і коментарів виступив заступник генерального директора Національного музею воєнної історії Слобожанщини В. М. Яковлев. Книга вмістила документи радянських слідчих органів, що стали юридичним

підґрунтям для проведення суду над воєнними злочинцями – трьома кадровими військовослужбовцями Вермахту і німецької поліції, а також одним колаборантом. Харківський судовий процес увійшов у світову історію як важливий етап на шляху притягнення до відповідальності воєнних злочинців. Він ретельно документувався і широко висвітлювався в радянських та іноземних медіа, що позначилося і на структурі збірника «На шляху до Нюрнберга».

Книга складається з чотирьох розділів: «Матеріали розслідувань воєнних злочинів нацистів на Харківщині», «Організація та проведення Харківського судового процесу (15–18 грудня 1943 р.)», «Свідчення очевидців та публіцистика», «Реакція урядів США та Великобританії на Харківський суд». Деякі з поданих документів уже публікувалися раніше в Україні, СРСР та США, але чимала їх кількість оприлюднюється вперше. Усі вони забезпечені науковими коментарями. Також книга містить додатки у вигляді фотодокументів, що унаочнюють текстові матеріали [20].

У 2023 р. вийшов четвертий том у серії «Харківський університет у спогадах його викладачів та вихованців», що охопив період 1941–1945 рр. Над укладанням книги працював колектив університетських істориків, науковими редакторами видання виступили С. І. Посохов та В. Ю. Іващенко. Головний фокус видання зосереджений на висвітленні широкого спектру досвідів життя членів університетської спільноти під час воєнного лихоліття: їхньої участі у воєнних діях або підпільній боротьбі з нацистами, співпраці з окупаційною владою через матеріальні або ідейні причини, стратегій виживання в окупованому Харкові або в евакуації.

Збірник складається з чотирьох розділів: «Спогади та мемуарні нариси», «Щоденники», «Стенограми», «Уривки з автобіографій особових справ Архіву університету» та «Листи». До книги також додаються коментарі, іменний покажчик і перелік прийнятих скорочень. Матеріали, що увійшли до книги, частково вже публікувалися, але інша частина з них була презентована широкому загалу вперше. Зокрема, були археографічно опрацьовані документи з фондів Архіву ХНУ імені В. Н. Каразіна, Музею історії ХНУ імені В. Н. Каразіна, НДІ астрономії ХНУ імені В. Н. Каразіна, ДАХО, ЦДНТА України [21].

В контексті висвітлення піднятої теми не можна оминати також видання, які каталогізують матеріальні «місця пам'яті» Другої світової війни на Харківщині. Насамперед згадаємо кількатомний довідник «Скрижалі історії Харкова», виданий під егідою Харківської міської ради за ініціативи громадської організації «Харківський клуб "Генерал"» та за участі науковців провідних харківських університетів (насамперед – ХНУ імені В. Н. Каразіна). Станом на червень 2025 р. вийшло друком три томи цього видання і четвертий том знаходиться в роботі. Перший і другий томи цього видання (видані у 2020 р.)

включають інформацію про меморіальні комплекси, монументи (за виключенням пам'ятників над одиничними похованнями) і меморіальні дошки, встановлені на честь учасників вигнання нацистів з України (кадрових військових, партизанів і підпільників), а також жертв нацистського терору. Для кожного об'єкта сформовано текстовий опис, надано історичну або біографічну довідку, а також подано кольорові ілюстрації. Книга являє собою найбільш повний на сьогоднішній день комплексний довідник по об'єктах меморіальної пластики міста Харкова [22; 23].

Висновки. Таким чином, від 2014 р. було видано більше десятка книжкових видань, які містили цінні історичні джерела з історії Другої світової війни на Харківщині. Деякі з них носили спеціально-археографічний характер; інші являли собою наукові монографії або науково-популярні видання, у структуру яких (зазвичай в якості додатків) входили опубліковані історичні джерела. Крім того, були представлені і науково-довідкові видання, які акумулювали інформацію про «місця пам'яті» Другої світової війни.

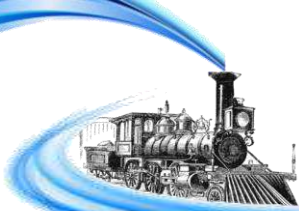
За типово-видовою ознакою представлені джерела найбільшою мірою належали до числа писемних (серед них були як актові джерела, так і єго-документи). Водночас не були обійдені увагою і зображальні джерела (серед яких найпоширенішими виявилися фотографії та репродукції художніх творів, хоча вони часто носили ілюстративний характер), а також почасти – речові джерела (меморіальні об'єкти).

Оприлюднені матеріали тематично стосувалися перебігу битв за визволення Харкова і Харківщини від гітлерівців, безповоротних утрат особового складу, нагород тих, хто відзначився у боях; Руху Опору; організації нацистами управління на окупованих територіях і стратегій виживання мирного населення в умовах окупації; українського національно-культурного життя в окупованому Харкові; військових злочинів і покаранню злочинців; повоєнної вібудови; увічнення пам'яті про війну у публічному просторі.

Можна підсумувати, що опубліковані історичні джерела доповнюють і поглиблюють загальну картину історії Другої світової війни на Харківщині, а тому стануть у великій пригоді дослідникам при проведенні подальших розвідок.

Література:

1. Лисенко О. Є. Деякі проблеми джерельного забезпечення досліджень історії України періоду Другої світової війни // Архіви України. 2010. № 2. С. 7–22.
2. Грідіна Д. О., Темірова Н. Р. Мемуарна література в дослідженні Другої світової війни на території України // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2018. Т. 1, № 10. С. 28–31.
3. Залеток Н. В. Оцифровані першоджерела з вивчення історії Другої світової війни на вебсайтах центральних українських архівів: короткий огляд // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2020. Т. 31 (70), № 4. С. 147–151. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/4.21>

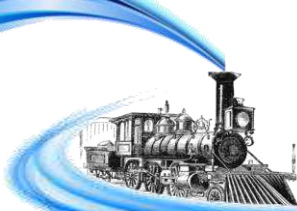
4. Куделко С. М., Янкул О. М. Серія «Джерелознавчі зошити»: огляд матеріалів (до 60-річчя кафедри історіографії, джерелознавства та археології) // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». 2024. № 66. С. 236–246. DOI: <https://doi.org/10.26565/2220-7929-2024-66-11>
5. Посохов С. І. Про реалізацію археографічного проєкту «Харківський університет (1941–1945 років) у спогадах його викладачів та вихованців» // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». 2024. № 66. С. 247–256. DOI: <https://doi.org/10.26565/2220-7929-2024-66-12>
6. Вовк О. І. Харківський судовий процес 1943 року мовою документів. Рецензія на книгу: Початок шляху до Нюрнберга. Харківський судовий процес (15–18 грудня 1943 року): збірник документів і матеріалів. Упорядн., автор передмови та коментарів В. М. Яковлев. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. 316 с. // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». 2024. № 66. С. 257–263. DOI: <https://doi.org/10.26565/2220-7929-2024-66-13>
7. Демченко Т. Рецензія на книгу: Казимір В. А. «Правда і добра воля переможуть». Життя та діяльність Василя Дубровського в Україні (1897–1943): монографія. Харків–Чернігів: Видавець Олександр Савчук, 2018. 312 с.: іл. // Сіверянський літопис. 2019. № 1. С. 234–236.
8. Шугальова І. М. Наукове видання щоденників очевидців німецької неволи. Рецензія на книгу: Дневники с далекой неволи / сост. В. Г. Ткаченко. Запорожье, 2010. 112 с. // Архіви України. 2010. № 2. С. 232–233.
9. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Документи і матеріали. У 2-х ч. Ч. 1 / ред. кол.: В. А. Смолій, О. В. Бажан, Г. В. Боряк [та ін.]; упоряд.: І. Азарх, М. Барішполець (Лобода), Т. Вронська, [та ін.]. Київ: Наукова думка, 2020. 847 с.
10. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Документи і матеріали. У 2-х ч. Ч. 2 / ред. кол.: В. А. Смолій, О. В. Бажан, Г. В. Боряк [та ін.]; упоряд.: І. Азарх, М. Барішполець (Лобода), Т. Вронська, [та ін.]. Київ: Наукова думка, 2021. 1156 с.
11. Tucker-Jones A. The Battle for Kharkov 1941–1943. Rare Photographs from Wartime Archives. Barnsley: Pen & Sword, 2016. 148 p.
12. Савченко А. Н. Подполье Змиевщины. Воспоминания 1941–1943 гг. / сост., лит. ред. И. Я. Кулинич, М. И. Саяный. Харьков: Полиграфист, 2014. 260 с.
13. Вохмянин В. К., Парамонов А. Ф. Широнинцы: подвиг без цензуры. Харьков: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2014. 120 с.
14. Первый день без войны. Дети войны о войне и Победе / под общ. ред. В. И. Астаховой. Харьков: Изд-во НУА, 2014. 160 с.
15. Слышим эхо минувшей войны / под общ. ред. В. И. Астаховой и К. В. Астаховой. Харьков: Изд-во НУА, 2015. 224 с.
16. Кобзева Т. В., Дьякова О. В. Вогненні роки: Нововодолажчина у Другій світовій війні / наук. ред. проф. В. Я. Білоцерківський. Харків: Федорко, 2017. 578 с.
17. Казимір В. А. «Правда і добра воля переможуть». Життя та діяльність Василя Дубровського в Україні (1897–1943). Харків; Чернігів: Видавець Олександр Савчук, 2018. 312 с.
18. Тріпутіна Н. П. У двобої з небуттям: комунальне господарство Харкова у роки Другої світової війни. Харків: ХНУМГ імені О. М. Бекетова, 2019. 228 с.
19. Борис Андрійович Шрамко: сторінки біографії, підсумки досліджень, спогади про вченого / відп. ред. С. Посохов. Харків; Котельва: ХНУ імені В. Н. Каразіна; Майдан, 2021. 276 с.
20. Початок шляху до Нюрнберга. Харківський судовий процес (15–18 грудня 1943 року): Збірник документів і матеріалів / упорядн., автор передмови та коментарів В. М. Яковлев. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. 316 с.

21. Харківський університет (1941–1945 рр.) у спогадах його викладачів та вихованців/ укл. О. І. Вовк, В. Ю. Іващенко, О. І. Красько [та ін.]; вступ. стаття С. І. Посохов; наук. ред. В. Ю. Іващенко, С. І. Посохов. Харків: Майдан, 2023. 514 с.
22. Скрижалі історії Харкова. Т. 1 / уклад. О. І. Вовк, А. А. Козіна, В. Г. Коршунов та ін. Харків: Раритети України, 2020. 400 с.
23. Скрижалі історії Харкова. Т. 2 / уклад. Г. А. Бондаренко, О. І. Вовк, А. А. Козіна, В. Г. Коршунов та ін. Харків: Раритети України, 2020. 372 с.

References:

1. Lysenko, O. Ye. (2010). Deiaki problemy dzherelnoho zabezpechennia doslidzhen istorii Ukrainy periodu Druhoi svitovoi viiny [Some problems of source provision for research into the history of Ukraine in the Second World War]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*, 2, 7–22 [in Ukrainian].
2. Hridina, D. O., & Temirova, N. R. (2018). Memuarna literatura v doslidzhenni Druhoi svitovoi viiny na terytorii Ukrainy [Memoir literature in the research of the Second World War on the territory of Ukraine]. *Visnyk studentskoho naukovohto tovarystva DonNU imeni Vasylia Stusa – Bulletin of Student Scientific Society of Vasyl' Stus Donetsk National University*, 1, 10, 28–31 [in Ukrainian].
3. Zalietok, N. V. (2020). Otsyfrovani pershodzherela z vyvchennia istorii Druhoi svitovoi viiny na vebseitakh tsentralnykh ukrainskykh arkhiviv: korotkyi ohliad [Digitized primary sources on the history of the Second World War on the websites of the central Ukrainian archives: a brief overview]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Istorychni nauky – Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Historical Sciences*, 31 (70), 4, 147–151 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/4.21>
4. Kudelko, S. M., & Yankul, O. M. (2024). Seriiia «Dzhereloznavchi zoshyty»: ohliad materialiv (do 60-richchia kafedry istoriohrafii, dzhereloznavstva ta arkheolohii) [Source Studies Notebooks: A series overview (to the 60th anniversary of the Department of Historiography, Source Studies, and Archaeology)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Istoriia» – The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History*, 66, 236–246 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.26565/2220-7929-2024-66-11>
5. Posokhov, S. I. (2024). Pro realizatsiiu arkheohrafichnoho proiektu «Kharkivskiy universytet (1941–1945 rokiv) u spohadakh yoho vykladachiv ta vykhovantsiv» [On the archaeological project “Kharkiv University in the Memories of Its Faculty and Students, 1941–1945”]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Istoriia» – The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History*, 66, 247–256 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.26565/2220-7929-2024-66-12>
6. Vovk, O. I. (2024). Kharkivskiy sudovy protses 1943 roku movoiu dokumentiv. Retsenziia na knyhu: Pochatok shliakhu do Niurnberha. Kharkivskiy sudovy protses (15–18 hrudnia 1943 roku): zbirnyk dokumentiv i materialiv. Uporiadn., avtor predmovy ta komentariiv V. M. Yakovliev. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2022. 316 s. [Kharkiv Trial of 1943 in the Mirror of Documents. Book Review: The Beginning of the Path to Nuremberg. Kharkiv Judicial Process (December 15–18, 1943): Collection of Documents and Materials / compiler, author of the preface and comments V. M. Yakovliev. Kharkiv: V. N. Karazin KhNU, 2022. 316 s.]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Istoriia» – The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History*, 66, 257–263 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.26565/2220-7929-2024-66-13>

7. Demchenko, T. (2019). Retsenziia na knyhu: Kazymir V. A. «Pravda i dobra volia peremozhut». Zhyttia ta diialnist Vasylia Dubrovskoho v Ukraini (1897–1943): monohrafiia. Kharkiv–Chernihiv : Vydavets Oleksandr Savchuk, 2018. 312 s.: il. [Book Review: Kazymir V. A. “Truth and Good Will Shall Prevail.” The Life and Work of Vasyl Dubrovsky in Ukraine (1897–1943): monograph]. Kharkiv–Chernihiv : Vydavets Oleksandr Savchuk, 2018. 312 s.: il. *Siverianskyi litopys – Siverian Chronicle*, 1, 234–236 [in Ukrainian].
8. Shuhalova, I. M. (2010). Naukove vydannia shchodennykiv ochevydtsiv nimetskoï nevoli. Retsenziia na knyhu: Dnevnyky s dalekoï nevoli / sost. V. G. Tkachenko. Zaporozhe, 2010. 112 s. [Scientific publication of eyewitness diaries of German captivity. Book Review: Diaries from a Distant Captivity / compiler V. G. Tkachenko. Zaporizhzhya, 2010. 112 s.] *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*, 2, 232–233 [in Ukrainian].
9. Smolii, V. A. et al. (Ed.). (2020). *Ukraina v Druhii svitovii viini: pohliad z XXI st. Dokumenty i materialy [Ukraine in the Second World War: a view from the 21st century. Documents and materials]*. (Vol. 1). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
10. Smolii, V. A. et al. (Ed.). (2021). *Ukraina v Druhii svitovii viini: pohliad z XXI st. Dokumenty i materialy [Ukraine in the Second World War: a view from the 21st century. Documents and materials]*. (Vol. 2). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
11. Tucker-Jones, A. (2016). *The Battle for Kharkov 1941–1943. Rare Photographs from Wartime Archives*. Barnsley: Pen & Sword [in English].
12. Savchenko, A. N. (2014). *Podpole Zmiievshchini. Vospominaniya 1941–1943 gg. [Underground of Zmiiv Region. Memoirs 1941–1943]*. Kharkiv: Poligrafist [in Russian and Ukrainian].
13. Vokhmyanin, V. K., & Paramonov, A. F. (2014). *Shironyntsi: podvig bez tsenzuri [Shyronintsy: feat without censorship]*. Kharkiv: Kharkiv Private Museum of Urban Estate [in Russian].
14. Astakhova, V. I. (Ed.). (2014). *Pervii den bez voïni. Deti voïni o voïne i Pobede [First day without war. Children of war about war and victory]*. Kharkiv: NUA Publishing House [in Russian and Ukrainian].
15. Astakhova, V. I., & Astakhova, K. V. (Ed.). (2015). *Slishim ekho minuvshei voïni [We hear the echo of the past war]*. Kharkiv: NUA Publishing House [in Russian and Ukrainian].
16. Kobzeva, T. V., & Diakova, O. V. (2017). *Vohnenni roky: Novovodolazhchyna u Druhii svitovii viini [Fiery years: Nova Vodolaha region in the Second World War]*. Kharkiv: Fedorko [in Ukrainian and Russian].
17. Kazymir, V. A. (2018). «Pravda i dobra volia peremozhut». *Zhyttia ta diialnist Vasylia Dubrovskoho v Ukraini (1897–1943) [“Truth and Good Will Shall Prevail.” The Life and Work of Vasyl Dubrovsky in Ukraine (1897–1943)]*. Kharkiv–Chernihiv: Vydavets Oleksandr Savchuk [in Ukrainian].
18. Triputina, N. P. (2019). *U dvoboi z nebuttiam: komunalne hospodarstvo Kharkova u roky Druhoï svitovoi viiny [In duel with oblivion: Kharkiv's municipal economy during the Second World War]*. Kharkiv: O. M. Beketov KhNUUE [in Ukrainian and Russian].
19. Posokhov, S. (Ed.). (2021). *Borys Andriiovych Shramko: storinky biohrafii, pidsumky doslidzhen, spohady pro vchenoho [Borys Andriiovych Shramko: pages of biography, research outcomes, memoirs about the scholar]*. Kharkiv; Kotelva: V. N. Karazin KhNU; Maidan [in Ukrainian].
20. Yakovliev, V. M. (Compl.). (2022). *Pochatok shliakhu do Niurnberha. Kharkivskyi sudovyi protses (15–18 hrudnia 1943 roku): zbirnyk dokumentiv i materialiv [The beginning of the path to Nuremberg. Kharkiv Judicial Process (December 15–18, 1943): Collection of documents and materials]*. Kharkiv: V. N. Karazin KhNU [in Ukrainian and Russian].
21. Ivashchenko, V. Yu., & Posokhov, S. I. (Ed.). (2023). *Kharkivskyi universytet (1941–1945 rr.) u spohadakh yoho vykladachiv ta vykhovantsiv [Kharkiv University (1941–1945) in the memoirs of its teachers and alumni]*. Kharkiv: Maidan [in Ukrainian and Russian].
22. Vovk, O. I. et al. (Compl.). (2020). *Skryzhali istorii Kharkova [Tablets of Kharkiv History]*. (Vol. 1). Kharkiv: Rarytety Ukrainy [in Ukrainian].
23. Bondarenko, H. A. et al. (Compl.). (2020). *Skryzhali istorii Kharkova [Tablets of Kharkiv History]*. (Vol. 2). Kharkiv: Rarytety Ukrainy [in Ukrainian].